

Andrzej J. WÓJCIK\*

## **CADMIA FOSSILIS – DZIAŁALNOŚĆ PIOTRA STEINKELLERA, POLSKIEGO „KRÓLA” CYNKU**

*Cadmia fossilis* – tytułowy *galman* to surowiec mineralny, z którego powstałe produkty zawierające cynk znalazły szerokie zastosowanie w życiu człowieka XIX wieku. Jednym z znamienitych przemysłowców i organizatorów przemysłu cynkowego w Królestwie Polskim był Piotr Antoni Steinkeller (1799–1854). Posiadał on wielki dar przekonywania do swoich racji i jednania sobie ludzi. Pozwoliło mu to na rozwijanie przedsięwzięć, które wydawać się mogły niemożliwe do zrealizowania. Dzięki pozyskanym kredytom rozpoczął, trwającą wiele lat, działalność na polu górnictwa i hutnictwa galmanu. Zapoczątkował produkcję cynku w hucie „Józefina” w Niedzieliskach (1822 r.), a następnie „Joanna” w Niemcach (1823 r.) i „Pod Będzinem” w Dąbrowie [Górnicej] (1827 r.). Działania te następowały niewiele lat po epokowym wynalezieniu przez Johanna Ruberga (1798 r.) metody – tzw. „śląskiej” – produkcji cynku, wykorzystującej poziome piece muflowe. Steinkeller, prowadząc także inne przedsięwzięcia gospodarcze (handel solą, produkcja maszyn i urządzeń, budowa kolei żelaznej), po podpisaniu umowy z Bankiem Polskim w 1836 r., został na okres dwudziestu lat administratorem hutnictwa cynku w Królestwie Polskim. Dążył do zmonopolizowania europejskiego rynku handlu cynkiem i w tym celu uruchomił dwie walcownie blachy cynkowej w Paryżu i Londynie. Poczynił również, ale bezskutecznie, olbrzymie nakłady finansowe na rzecz odwodnienia nieczynnych olkuskich kopalń ołowiu. W 1853 r. majątek Steinkellera, jako niewypłacalnego dłużnika, został definitywnie przejęty przez Bank Polski.

### **1. Wstęp**

Dzieje przemysłu górniczno-hutniczego cynku w Królestwie Polskim oraz na Górnym Śląsku od lat przyciągały zainteresowanie historyków zajmujących się historią gospodarczą, dziejami myśli technicznej a nawet handlu zagranicznego. Niestety z biegiem czasu zdecydowanie zmalało zaciekanie tym zagadnieniem.

Wśród niewielu ostatnich opracowań całościowych należy wymienić przede wszystkim prace Krystyny Cygorijni (1976, 1977, 1989), która zestawiała i szeroko

---

\* Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.

omówiła stan dotychczasowych badań oraz scharakteryzowała szereg materiałów źródłowych, jak i materiały o charakterze technicznym, w tym opisy techniki wytopu cynku pochodzące z pierwszej połowy XIX w. autorstwa Christiana Hollundra i Carla Mentzla.

Aspekty ekonomiczne produkcji przemysłowej poszczególnych kopalń galmanu i hut cynku były także tematem wielu opracowań. Już Hieronim Łabęcki (1841) opisał wyroby i przedstawił zestawienia ilości produktów. W XX wieku problemem tym zajmowali się historycy zajmujący się gospodarką Królestwa Polskiego (Jedlicki, 1964; Kowalczyk, 2005; Kwaśny, 2004).

Całkowicie odmiennie, ale za to bardzo szeroko, była natomiast przedstawiana w literaturze naukowej postać Piotra Steinkellera. Jak określał go, bowiem Aleksander Bocheński (1966): *Po pierwsze był to człowiek bardzo szerokich horyzontów i śmiałej wyobraźni. Po drugie, co rzadko idzie w parze z pierwszą cechą, był geniuszem staranności, geniuszem wypracowywania planów do najdrobniejszych szczegółów, bez opuszczania czegokolwiek. A po trzecie, był człowiekiem niezmiernie ujmującym i wzbudzającym bezgraniczne zaufanie.*

Steinkeller wywoływał zainteresowanie współczesnych mu jak i wielu potomnych. Z biegiem czasu polski „król” cynku doczekał się wielu biografii, notek i opracowań, których zadaniem było przeanalizowanie jego drogi zawodowej (Heppen, 1901; Jenike, 1859; *Piotr Steinkeller*, 1858; Radziszewski & Kindelski 1906) oraz ukazanie przyczyn i skali niepowodzeń jego przedsięwzięć finansowych (Kołodziejczyk, 1961, 1963; Radziszewski, 1910).

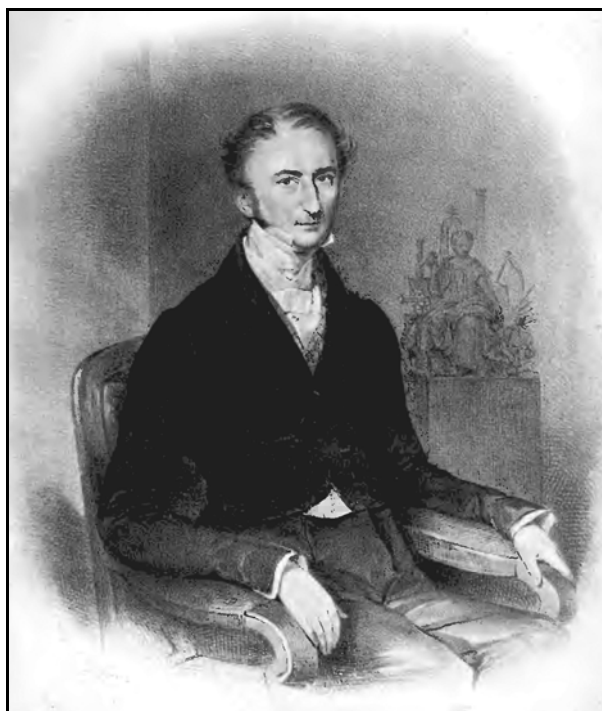
Działalność Piotra Steinkellera następowała niewiele lat po epokowym wynalezieniu przez Johanna Ruberga (1798 r.) metody określanej mianem „śląskiej”, zastosowanej do produkcji cynku, a wykorzystującej poziome piece mufłowe (Cygoryjni, 1977; Stankiewicz, 1903). Początek XIX w. to również czas, gdy na Górnym Śląsku buduje swój majątek Karol Godula (Dworak, 1995), a którego postępowanie – przynajmniej w zakresie górnictwa i hutnictwa cynku – jest zbieżne z osiągnięciami Piotra Seinkellera, działającego, początkowo, na terenie Rzeczypospolitej Krakowskiej (Niedzielska) a następnie Królestwa Polskiego (Niemce, Dąbrowa [Górnica]).

## 2. Postać Piotra Steinkellera

Piotr Antoni Steinkeller urodził się 15 lutego 1799 r. w Krakowie, a zmarł 11 lutego 1854 r. także w Krakowie. Był najstarszym synem Piotra (zm. 1813 r.) i Józefiny z domu Frey (zm. 1825 r.). Posiadał jeszcze czworo rodzeństwa: siostrę Karolinę (1803–1874), braci: Rudolfa (zm. 1862 r.), Antoniego (zm. 1835 r.) i Józefa (Kołodziejczyk, 1963, 2009-2010; Radziszewski & Kindelski, 1906).

Rodzina Steinkeller pochodziła ze szlachty pomorskiej, która w czasie reformacji emigrowała, jako katolicy do Tyrolu, a potem do Wiednia. W połowie XVIII wieku do

Krakowa przybył dziadek Piotr, który poprowadził hurtowy handel towarów kolonialnych (*comptoir*). Interes rodzinny kontynuował jego syn, również Piotr (rys. 1).



Rys. 1. Piotr Steinkeller (Radziszewski & Kindelski, 1906)  
Fig. 1. Piotr Steinkeller (Radziszewski & Kindelski, 1906)

Młody Piotr Steinkeller był przyuczony do zawodu kupieckiego, a praktykę odbywał w rodzinnym sklepie korzennym. Wraz z bratem Rudolfem uczył się również na pensji Stanisława Bulikowskiego. Po śmierci ojca wyjechał do Wiednia, gdzie uczył się handlu i odbył praktykę bankową. Powrócił do Krakowa w 1818 r. i przejął nadzór nad rodzinnym przedsiębiorstwem. Zajmował się pośrednictwem w handlu oraz operacjami bankowymi i weksłowymi.

### **3. Początki działalności gospodarczej**

Piotr Steinkeller rozpoczął swoje inwestycje mając 23 lata na terenie Rzeczypospolitej Krakowskiej i Królestwa Polskiego. W 1822 r. zakupił nadanie górnicze i kopalnię węgla kamiennego, założoną w 1815 r. w Niedzieliskach (Jaworzno), od niejakiego Antoniego Pschoma. Rozbudował kopalnię i zaczął budować hutę cynku, którą nazwał na cześć matki „Józefina” (rys. 2). Zapewnił sobie dostawy rud galmanowych

z odkrywek w Długoszynie. Wydzierzał również tereny z pokładami galmanu w Byczynie i nabył prawa do eksploatacji galmanu w okolicach Olkusza (Kołodziejczyk, 1963; Radziszewski & Kindelski, 1906).



Objasnienie Znaków	
Miasta	kościół
Wsie	Kościółami
Wsie bez tych	
Kopalnie	Galmanu
Marmuru	Węgla
Huty	Glinki
	Cynkowe
	Żelazne
Trakty	Stawne

Rys. 2. Huta cynku „Józefina” w Niedzieliskach (Jaworzno) na mapie z 1827 r. (Belcikowski, 1827)

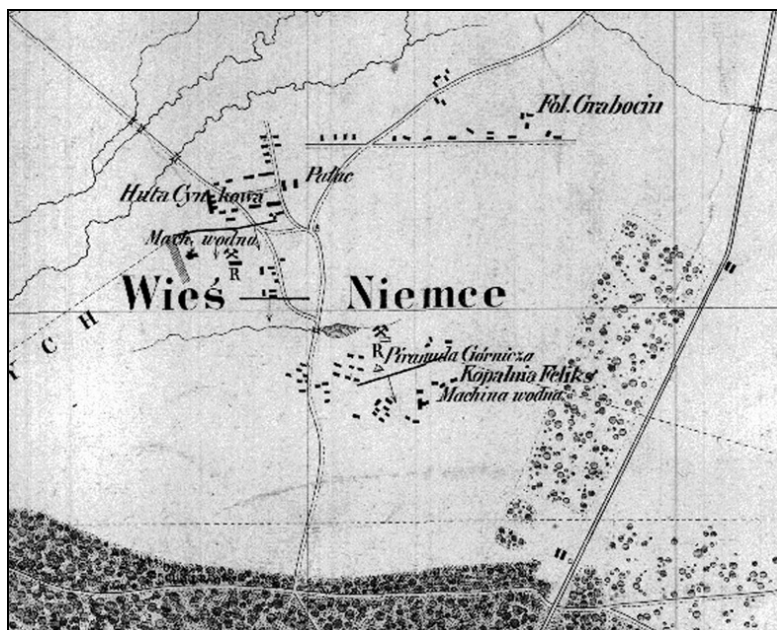
Fig. 2. “Józefina” zinc smelter in Niedzieliska (Jaworzno) on a 1827’s map (Belcikowski, 1827)

Steinkeller stworzył od podstaw hutę cynku z pełnym zapleczem surowcowym. Posiadała ona 20 pieców i zatrudniała około 80 osób (Jaros, 1986). Wprowadzał także szereg innowacji socjalnych. Z pracownikami podpisywał umowy o pracę określając prawa i obowiązki obu stron. Zapewniał im również mieszkania, budując osiedle dla załogi huty. Był to tzw. dwór z jednym piętrem, dwa domy dwunastorodzinne i cztery domy po 9 izb. Poza tym była tu też kuźnia i studnia. Steinkeller był też inicjatorem

budowy szpitala górniczego w Jaworznie, a także zakupił wyposażenie dla pierwszej w okolicy przemysłowej straży pożarnej, która działała w jego zakładach.

Próbował zainteresować władze Rzeczypospolitej Krakowskiej projektem odstąpienia huty „Józefina” za gwarancję sprzedaży 8 tys. ton cynku rocznie przez okres 8 lat w stałej cenie, ale nie została ona przyjęta. W 1825 r. Steinkeller sprzedał firmę w Niedzieliskach krakowskiemu kupcowi Antoniemu Helclowi, który w 1835 r. odsprzedał ją rządowi Rzeczypospolitej Krakowskiej. W latach późniejszych została przekształcona w słynną fabrykę bieli cynkowej, działającą aż do lat 60. XX wieku.

Steinkeller w tym samym okresie, wraz ze słynnym przemysłowcem Konstantym Wolickim (1792–1861), rozpoczął budowę innej huty cynku „Joanna” w Niemcach (rys. 3), znajdującą się już na terenie Królestwa Polskiego (Jaros, 1986; Łabęcki, 1841). Zakład ten składał się z 20 pieców, magazynu, kuźni, a także domów mieszkalnych dla robotników. Huta była wzniesiona w 1822 r. Węgiel do niej dostarczano z pobliskiej kopalni „Feliks” („Felix”). Już w 1823 r. Steinkeller odsprzedał Samuelowi Posnerowi część udziałów w tej hucie oraz w kopalni węgla kamiennego „Feliks”. Definitywna sprzedaż zakładu, na rzecz górnictwa rządowego Królestwa Polskiego, nastąpiła 27 marca 1824 r. Huta działała do 1849 r., kiedy to została unieruchomiona i zlikwidowana.



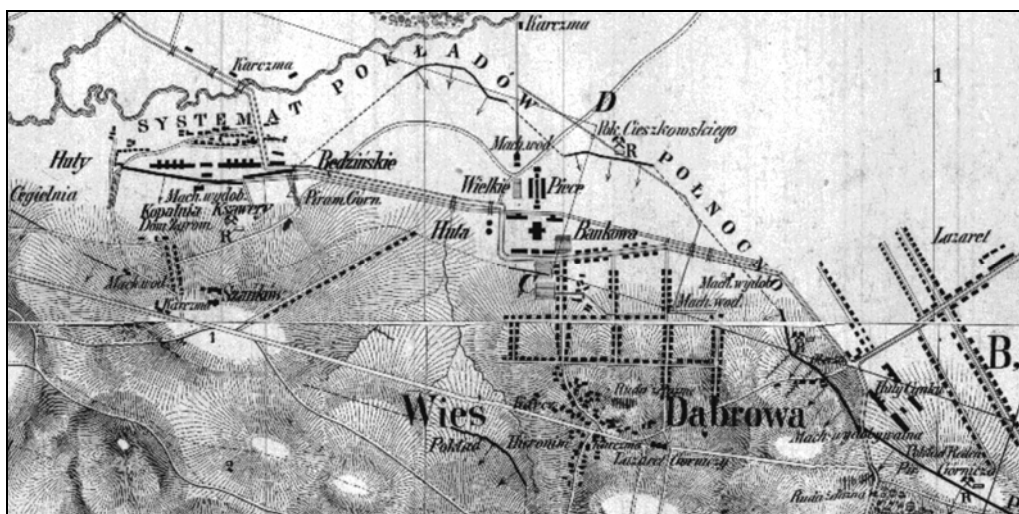
Rys. 3. Huta cynku „Joanna” w Niemcach na mapie Jana M. Hempla z 1856 r. (Hempel, 1856)

Fig. 3. “Joanna” zinc smelter in Niemce on a 1856’s map by Jan M. Hempel (Hempel, 1856)

#### 4. Inwestycje w Królestwie Polskim

Piotr Steinkeller przeniósł się w połowie lat 20. XIX wieku do Warszawy, gdzie założył Dom Handlowy „Piotr Steinkeller”. Powadził tutaj szereg interesów handlowych i związał się mocniej, przede wszystkim ze wspomnianym już Konstantym Wolickim. Już 17 sierpnia 1825 r. zawarli oni dziesięcioletni kontrakt na dostawę soli kamiennej do Królestwa Polskiego z kopalń w Wieliczce i Bochni oraz na przewóz surowców hutniczych z Zachodniego Okręgu Górniczego Królestwa Polskiego (Dąbrowa Górnicza, Będzin, Olkusz) do Gdańska. W celu zorganizowania transportu rzecznych towarów na Wiśle Steinkeller założył 1 września 1825 r. firmę „Piotr Steinkeller i Kompania” (Kołodziejczyk 1961, 1963).

Wraz z Wolickim podjął także szeroką działalność gospodarczą i inwestował w kopalnie i huty cynku w Zachodnim Okręgu Górniczym. Sfinansowali tutaj w 1826 r. budowę kompleksu dwóch hut cynku „Ksawery” („Xawery”), zwanych także hutą „pod Będzinem” (rys. 4). Był to drugi taki zakład w Dąbrowie [Górnicej], obok hut „Konstantyn” („Konstanty”) istniejących od 1813 r. Węgiel do hut dostarczała pobliska kopalnia „Ksawery” a galman był dowożony z różnych odkrywek i kopalń znajdujących się w rejonie Bolesławia i Bobrownik. Każda z hut miała po 20 pieców, które działały aż do pierwszej wojny światowej (Jaros, 1986; Kołodziejczyk, 1963).



Rys. 4. Huty cynku „Ksawery” i „Konstantyn” w Dąbrowie [Górnicej] na mapie Jana M. Hempla z 1856 r. (Hempel, 1856)

Fig. 4. “Ksawery” and “Konstantyn” zinc smelters in Dąbrowa [Górnicej] on a 1856’s map by Jan M. Hempel (Hempel, 1856)

Steinkeller wraz z Wolickim zapoczątkowali w 1829 r. eksport cynku do Indii przez Londyn. Prawdopodobnie już wtedy nosili się z organizacją przedsiębiorstwa handlu-

jącego cynkiem. Niestety był to okres, kiedy produkowana, w jedynej w Królestwie Polskim walcowni w Sławkowie, blacha cynkowa nie znajdowała szerszego zbytu, a nasycenie rynku europejskiego było już duże. Po upadku powstania listopadowego Steinkeller powrócił sam do realizacji tych zamierzeń (Kizwalter, 1991; Kołodziejczyk, 1957).

Planował również wraz z Wolickim uruchomienie komunikacji pasażerskiej na Wiśle i sprowadził w tym celu z Anglii w sierpniu 1828 r. pierwszy statek parowy, który niestety ze względu na głębokie zanurzenie nie mógł być jednak wykorzystany. Błąd ten powtórzył w 1840 r., kiedy to ponownie zakupiono dwa parostatki, które także nie mogły być wykorzystane do żeglugi. Mimo wszystko Steinkeller inwestował i odkupił od Wolickiego zakład budowy barek rzecznych w Warszawie (berlinek), jak również wybudował podobny w Krakowie Zwierzyńcu. Niestety ze względu na wybuch powstania listopadowego zamierzenia dotyczące budowy tego typu łodzi nie zostały zrealizowane, a w wyniku działań wojennych flota rzeczna uległa zniszczeniu, wspólnik Konstanty Wolicki został aresztowany i zesłany za udział w powstaniu listopadowym (Kołodziejczyk, 1963; Radziszewski & Kindelski, 1906).

## 5. Monopol cynkowy

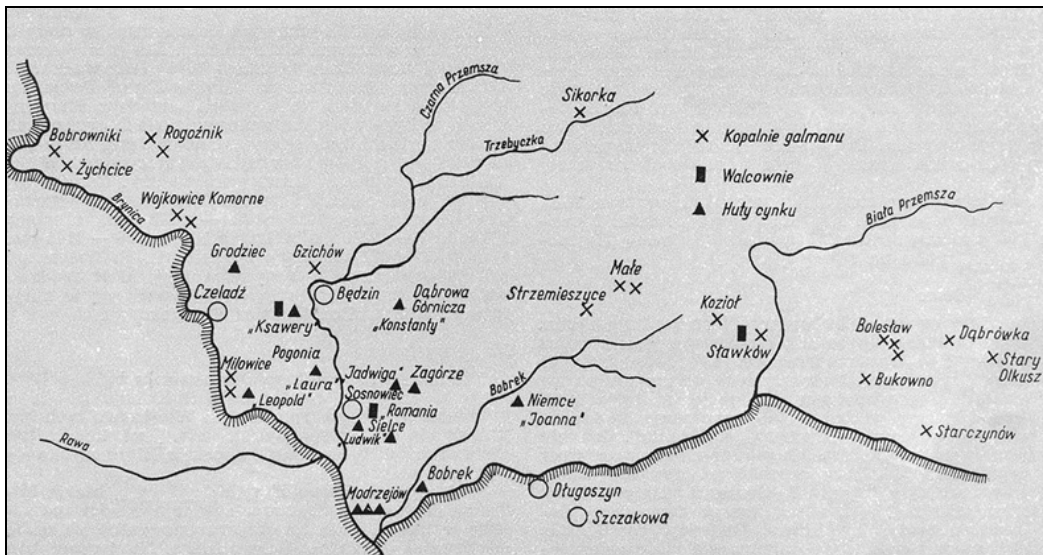
Lata 1835–1845 były okresem intensywnej działalności gospodarczej Piotra Steinkellera, którą prowadził, przede wszystkim, w Warszawie. Licząc na duże zamówienia związane z budową twierdzy w Modlinie wybudował w 1835 r. cegielnię w Pomiechówku o wydajności ponad 1 mln cegieł rocznie. Niestety zamówienia rządowe były zdecydowanie mniejsze. Doprowadził również i sfinansował budowę urządzeń dostarczających w Warszawie wodę wiślaną poprzez system filtrów autorstwa Teodora Urbańskiego i Feliksa Pancera (Kołodziejczyk, 1957, 1961).

Steinkeller administrował również od 1826 r. majątkiem ziemskim Żarki, należącym do Jana Męcińskiego, który był zadłużony w jego firmie. W majątku tym sukcesywnie wprowadzał nowoczesne metody uprawy roślin i hodowli zwierząt. Uwolnił także chłopów od pańszczyzny, zamieniając ją na czynsz. Już w 1833 r., w oparciu o kredyty uzyskane w Banku Polskim, Steinkeller rozpoczął tutaj budowę dużego zakładu budowy maszyn i narzędzi, uruchomionego ostatecznie w 1835 r. Produkował on, między innymi, wyroby blacharskie, maszyny i narzędzia rolnicze, osie i resory do powozów. Głównymi odbiorcami produkcji były zakłady hutnicze znajdujące się w Zachodnim Okręgu Górniczym. W 1837 r. zbudowano w zakładach kuźnię, kotłarnię, gisernię oraz emaliernię (*Piotr Steinkeller*, 1858; Radziszewski & Kindelski, 1906).

W swoich działaniach handlowych Steinkeller dążył do zmonopolizowania europejskiego rynku handlu cynkiem. Wszedł w porozumienie z domami handlowymi w Paryżu („L’Adame”) i w Londynie („Harman and Comp.”). Zawarł również kontrakty

z bankami z Sankt Petersburga, tym samym podporządkowując sobie handel tym surowcem na terenie Rosji. Zakupił wyprodukowany cynk z polskich hut cynku, a 15 września 1835 r. odkupił także od braci Łubieńskich prawo do jego komisowej sprzedaży. Aby zwiększyć sprzedaż wyrobów na rynku europejskim, Steinkeller doprowadził do budowy walcowni cynku w Londynie przy Wenlock Road, którą kierował jego szwagier Ludwik Lemański. Rozpoczął też budowę drugiej walcowni cynku pod Paryżem (Jenike, 1859; Radziszewski & Kindelski, 1906).

Największym kontraktem Piotra Steinkellera była jednak zawarta 9 grudnia 1836 r. umowa z Bankiem Polskim na dwudziestoletnią dzierżawę rządowego górnictwa i hutnictwa Królestwa Polskiego. Tym samym przejął on nadzór nad wszystkimi kopalniami galmanu i hutami cynku (Kołodziejczyk, 1963, 2009-2010). Z tytułu czynszu dzierżawnego miał wносить opłatę w wysokości 600 tys. złotych od produkcji około 7 tys. ton cynku.



Rys. 5. Schemat lokalizacji kopalń galmanu i hut cynku w zachodnim Okręgu Górniczym Królestwa Polskiego (Cygorijni, 1969)

Fig. 5. Schematic location of calamine mines and zinc smelters in the Western Mining District of the Kingdom of Poland (Cygorijni, 1969)

Galman dostarczany do hut pochodził z różnych kopalń rozmieszczonych w pasie występowania utworów triasowych (rys. 5). Warunki eksploatacji były w poszczególnych kopalniach bardzo zróżnicowane, a uzależnione były od zawartości procentowej cynku w rudzie. Wydobywanie prowadzono metodami odkrywkowymi, ale drążono także chodniki, często rozpoczynające się z dna odkrywek, jak na przykład w rejonie Boleśławia. W innych kopalniach natomiast eksploatacja odbywała się przez system szy-



bów i szybików, które były połączone chodnikami. Eksploatacja taka była prowadzona do pierwszego poziomu wód gruntowych, jak na przykład w kopalni „Anna” w Strzemieszycach Małych, czy „Herkules” w Bobrownikach (Albrecht, 1904; Skrzynecki, 1896).

Pod koniec 1836 r. nastąpiło jednak załamanie rynku handlu cynkiem i Steinkeller musiał zadłużyć się ponownie w Banku Polskim, który przejął wtedy kontrolę nad jego działalnością. Próbował jeszcze w lipcu 1837 r. rozpocząć prace związane z odwodnieniem kopalń w Olkuszu, ale mimo poniesionych dużych nakładów nie udało mu się tego zrealizować (Albrecht, 1904).

Ratując sytuację dzierzawionych zakładów Steinkeller doprowadził w marcu 1838 r. do zawiązania spółki z bankierem Rufferem z Berlina w celu produkcji cynku z surowca dostarczanego z górnośląskich kopalń galmanu (Kwaśny, 2004). Uruchomił w tym celu też hutę cynku w Thiergarten koło Oławy. Niestety mimo zapewnienia sobie kontroli nad produkcją cynku na rynki europejskie większość uzyskiwanych dochodów Steinkeller przekazywał na spłatę swojego zadłużenia w Banku Polskim (Radziszewski & Kindelski, 1906).

## **6. Działalność w zakresie transportu**

Niezrażony kłopotami finansowymi Piotr Steinkeller zakupił 26 sierpnia 1837 r. od Tomasza Łubieńskiego zadłużony młyn parowy na Solcu w Warszawie. Po zaciągnięciu kolejnych kredytów w Banku Polskim przeprowadził jego rozbudowę o nowe spiżarnie do przechowania produkowanej mąki i kasz. Steinkeller realizował, dzięki poparciu władz, dostawy hurtowe na potrzeby armii rosyjskiej znajdującej się w Królestwie Polskim. Niestety ze względu na wysokie pruskie opłaty celne nie udało mu się rozwinąć eksportu mąki do Anglii (Kołodziejczyk, 1957, 1961).

W wyniku prowadzonej ciągłej rozbudowy latach 1837–1845 na Solcu powstały również inne zakłady, takie jak: fabryka powozów, bryczek pocztowych, warsztaty ślusarskie, tapicerskie, rymarskie oraz fabryka kafli, tartak, olejarnia. Urządzenia powstałe w tych zakładach często demonstrowano na pokazach i targach, dbając równocześnie o ich reklamę w prasie warszawskiej.

Steinkeller interesował się transportem i doprowadził do zawarcia 26 lipca 1838 r. porozumienia z Dyrekcją Poczty. Uzyskał w ten sposób prawa do przewozu pasażerów i przesyłek pocztowych i założył przedsiębiorstwo „Ekspedycja Karety Kurierskiej Piotra Steinkellera”. W ramach sześcioletniego kontraktu, zawartego 23 sierpnia 1838 r., zobowiązał się do utrzymywania regularnej komunikacji pomiędzy Warszawą i Krakowem, obsługiwanej przy pomocy dyliżansów produkowanych w fabryce na Solcu, zwanych od jego nazwiska „steinkellerkami”. Pierwszy dyliżans, na jedenaście osób, odbył tę trasę 1 października 1838 r. w ciągu 22 godzin i 17 minut (łącznie z postojami). W 1839 r. Steinkeller założył także towarzystwo do obsługi kurierskiej

na trasie pomiędzy Warszawą a Poznaniem, w 1842 r. zawarł też kontrakt na przewożenie osób i listów do Kowna (Kołodziejczyk, 1963; Radziszewski & Kindelski, 1906). Wzrost ilości usług transportowych zawdzięczał wybudowaniu dróg bitych i poprawieniu warunków transportu. Dzięki temu zwiększyła się także produkcja karet i dyliżansów.

Podczas swoich licznych podróży po Anglii Steinkeller poznał zalety transportu kolejowego. Już w 1838 r. rozpoczął starania o budowę pierwszej na terenie Królestwa Polskiego kolei żelaznej z Warszawy do Wiednia (Hilchen, 1912). W dniu 25 listopada 1838 r. doprowadził do powstania Towarzystwa Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej. W 1839 r. zawarto z Bankiem Polskim kontrakt, w którym zobowiązano się do używania na budowie kolei produktów powstałych z żelaza krajowego. Kiedy Bank Polski odmówił udzielania dalszych kredytów, Towarzystwo Drogi Żelaznej zostało rozwiązane (maj 1842 r.), a przedsięwzięcie przeszło pod zarząd skarbu państwa (Radziszewski & Kindelski, 1906). Wtedy Steinkeller zajął się sprowadzeniem dla nowej dyrekcji lokomotyw z fabryk belgijskich i budową wagonów w fabryce na Solcu.

Po aresztowaniu i oskarżeniu o malwersacje finansowe kierownictwa Banku Polskiego w osobach Józefa Lubowidzkiego i Henryka Łubieńskiego (11 października 1842 r.) wszystkie interesy prowadzone przez Steinkellera przeszły od dnia 1 stycznia 1843 r. pod jurysdykcję Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu (Jedlicki, 1964; Radziszewski, 1910; Radziszewski & Kindelski, 1906).

## 7. Bankructwo i upadek

Nie wszystkie inicjatywy gospodarcze Piotra Steinkellera kończyły się sukcesem. Często spowodowane to było problemami natury technicznej. Nawet sprowadzani z zagranicy specjaliści nie rozwiązali trudności przy odwadnianiu kopalń ołowiu w Olkuszach czy przy produkcji maszyn rolniczych. Sytuacja finansowa pogorszyła się pod koniec pierwszej połowy XIX wieku (Albrecht, 1904; Radziszewski & Kindelski, 1906).

W celu sprawdzenia i określenia sposobów spłaty narastającego zadłużenia Steinkellera wobec Banku Polskiego w dniu 19 lutego 1846 r. została powołana przez Namiestnika Królestwa Polskiego specjalna komisja. W 1849 r. Steinkeller powrócił do Krakowa, gdzie posiadał wciąż pokaźny majątek. Próbował ratować przed licytacją także majątek w Żarkach wydzierżawiając go na dwadzieścia lat (22 stycznia 1850 r.) niemieckiemu przemysłowcowi H. D. Lindheimowi (Kołodziejczyk, 1957, 1963). Niestety latem 1851 r. huragan zniszczył ostatecznie zabudowania i fabrykę. Rosnące lawinowo zadłużenie oraz pożar kompleksu zakładów na Solcu (26/27 kwietnia 1852 r.), spowodował straty w wysokości ponad 2 milionów złotych. W efekcie doprowadziło to do przejścia majątku Steinkellera w Królestwie Polskim 20 czerwca 1853 r. przez

Bank Polski (Jedlicki, 1964; Radziszewski, 1910). Wysokość długów została oszacowana na około 12 milionów złotych, gdy tymczasem majątek był wart około 7 milionów złotych. Pozostałą sumę umorzono.

## 8. Podsumowanie

Zdumiewającym pozostanie fakt, że Piotr Steinkeller tak łatwo zawiązywał różne firmy i prowadził interesy korzystając z kredytów bankowych. Zapewne najbardziej przychylnym był mu Bank Polski w osobie prezesa Henryka Łubieńskiego. Instytucja ta, po powstaniu listopadowym, administrowała całym górnictwem i hutnictwem rządowym i posiadała olbrzymie środki finansowe. Poszukiwano, choć bezskutecznie, „kapitalistów zagranicznych”, którzy mogliby zainwestować kapitał w przemysł. Umieszczane w prasie zagranicznej ogłoszenia rządowe nie przyciągnęły osób zainteresowanych (Jedlicki, 1964). Dlatego też zwrócono się w kierunku sprzymierzenia się z rodzimą przedsiębiorczością prywatną, jednak pod nadzorem państwa. Z tego okresu pochodzi, między innymi, anegdota, gdy Łubieński zapytany o rozrzutność w prowadzonych inwestycjach odpowiedział (Popiel, 1885): *Co wam to szkodzi, miliony na kraj się rozchodzą, będziecie mieli fabryki i ludzi bogatych.*

W takiej atmosferze zdecydowanie łatwiej było Steinkellerowi stawiać warunki współpracy. Ten typ działalności doczekał się nawet określenia działania „rodzaju Steinkellera” (Kołodziejczyk, 2009-2010). Protekcja władz państwowych dla ówczesnych pionierów handlu i przemysłu wyrażała się nie tylko w udzielaniu bezpośredniej pomocy finansowej, ale także w popieraniu ich kandydatur przy wydzierżawianiu przez różne czynniki skarbowe dochodów publicznych, jak na przykład bardzo dochodowe monopole tabaczne czy solne.

Steinkeller cieszył się wielkim uznaniem i autorytetem. Odznaczony był za zasługi w działalności gospodarczej orderami św. Anny III kl. i św. Stanisława III kl. (Kołodziejczyk, 2009-2010). W pięćdziesiątą rocznicę jego śmierci (1904 r.) poświęcono mu tablicę pamiątkową z napisem: *Zasłużonemu przodownikowi polskiego przemysłu, wdzięczni rodacy* (rys. 6). Również Stowarzyszenie Pracowników Handlowych i Przemysłowych w Warszawie postanowiło zgromadzić fundusze na stypendium imienia Steinkellera.

Na zakończenie należy także przypomnieć, że Steinkeller był autorem artykułów popularyzujących różne innowacje techniczne, a wśród nich: *O handlu zbożowym z miastami portowymi Bałtyku* („Bibl. Warsz.”, 1843, t. 4), *O gipsowaniu pól* (Warszawa 1847, Kraków 1850), *Pług belgijski w zakładach p. Steinkeller w Warszawie na Solcu wyrabiany* (Warszawa, 1847), *Wykaz narzędzi gospodarczo-rolniczych w zakładach p. Steinkeller w Warszawie na Solcu wyrabiany* (Warszawa, 1848), *Szczegóły statystyczne dotyczące Wielkiej Brytanii* („Bibl. Warsz.”, 1849, t. 3), *O osuszaniu gruntów, o działaniu i skutkach takowego za pomocą rurek glinianych pod ziemią ułożo-*

nych („Rocz. Gospod. Kraj.,” 1850), *O użyciu gipsu i kości jako nawóz* (Warszawa, 1853).



Rys. 6. Tablica pamiątkowa poświęcona Piotrowi Steinkellerowi, ufundowana przez Resursę Kupiecką, umieszczona w 1904 r. w warszawskim kościele pw. Św. Piotra i Pawła (Radziszewski & Kindelski, 1906)  
 Fig. 6. Plaque dedicated to Piotr Steinkeller. Sponsored by the Merchants' Club was placed in the Sts. Peter and Paul Church in Warszawa in 1904 (Radziszewski & Kindelski, 1906)

### Literatura

- ALBRECHT A., *Materiały dotyczące się kopalń galmanu w Królestwie Polskiem*. Prz. Górn.-Hutn., 1904, nr 9, 246–250; nr 10, 273–276; nr 15, 426–428; nr 16, 444–448; nr 17, 476–482; nr 20, 549–555; nr 21, 549–555.
- BELCIKOWSKI K., *Mappa Wolnego Miasta Krakowa i jego okręgu*. Skala 1:126 000. 1827.
- BOCHEŃSKI A., *Wędrówki po dziejach przemysłu*, Tom I. Wyd. PAX, Warszawa. 1966.
- CYGORIJNI K., *Rozwój hutnictwa cynku w XIX w. w Okręgu Dąbrowskim*, Rudy i Metale Nieżelazne, nr 1. 1969, 49–52.

- CYGORIJNI K., *Metody wypalania galmanów stosowane w pierwszej połowie XIX w. w okręgu górnośląskim i dąbrowskim*. Kwart. Hist. Nauki i Techn., nr 1. 1976, 65–79.
- CYGORIJNI K., *Etapy rozwoju hutnictwa cynkowego w Polsce*. Zakł. Nar. im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk. 1977.
- CYGORIJNI-JAWORSKA K., *Produkcja cynku z rud galmanowych w XIX wieku na ziemiach polskich*. Zakł. Nar. im. Ossolińskich, Warszawa. 1989.
- DWORAK J.S., *Karol Godula – pionier przemysłu cynkowego na Górnym Śląsku*. Inst. Śl., Opole. 1995.
- HEPPEN J., *Piotr Antoni Steinkeller 1799-1854 [w:] Album biograficzne zasłużonych Polaków i Polek wieku XIX*, t. I. Wyd. M. Chelmońskiej, Warszawa. 1901, 73–75.
- HEMPEL J. M., *Karta geognostyczna zagłębia węglowego w Królestwie Polskiem, ułożona z rozkazu dyrektora górnictwa Jenerala Majora Szenszyna*. Skala 1:20 000, Litogr. M. Fajans. Warszawa. 1856.
- HILCHEN H., *Historia drogi żelaznej warszawsko-wiedeńskiej 1835–1843–1898*. Wyd. Gebethner i Wolff, Kraków-Warszawa, 1912.
- JAROS J., *Słownik historyczny hut cynku na ziemiach polskich*. Wyd. Stow. Inż. i Techn. Przem. Hutn., Katowice. 1986.
- JEDLICKI J., *Nieudana próba kapitalistycznej industrializacji. Analiza państwowego gospodarstwa przemysłowego Królestwie Polskim XIX w.* Książka i Wiedza, Warszawa. 1964.
- JENIKE L., *Piotr Steinkeller*, Tyg. Ilustr., nr 72, 1859, 51–53.
- KIZWALTER T., *Nowatorstwo i rutyny. Społeczeństwo Królestwa Polskiego wobec procesów modernizacji (1840–1863)*. Państw. Wyd. Nauk., Warszawa. 1991.
- KOŁODZIEJCZYK R., *Kształtowanie się burżuazji w Królestwie Polskim (1815–1850)*. Państw. Wyd. Nauk., Warszawa. 1957.
- KOŁODZIEJCZYK R., *Bohaterowie nieromantyczni*. Wiedza Pow., Warszawa. 1961.
- KOŁODZIEJCZYK R., *Piotr Steinkeller kupiec i przemysłowiec 1799–1854*. Państw. Wyd. Nauk., Warszawa. 1963.
- KOŁODZIEJCZYK R., *Steinkeller Piotr Antoni*. Polski Słownik Biograficzny, t. XLVI. Pol. Akad. Nauk i Pol. Akad. Umiej., Warszawa-Kraków, 2009–2010, 336–342.
- KOWALCZYK R., *Rozwój przemysłu cynkowego w Królestwie Polskim w latach 1815–1904*, Acta Univ. Lodz., Fol. Hist., nr 78. 2005, 7–34.
- KWAŚNY Z., *Hutnictwo cynku na Górnym Śląsku w I połowie XIX wieku (w świetle opinii fachowców saskich)* [w:] Barciak A., Topol A. (red.), *Przemysł na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia*. Katowice. 2004, 44–55.
- ŁABĘCKI H., *Górnictwo w Polsce. Opis kopalnictwa i hutnictwa polskiego pod względem technicznym, historyczno-statystycznym i prawnym, T. I*. Wyd. J. Kaczanowski, Warszawa. 1841.
- Piotr Steinkeller, Józefa Ungra Kalendarz Warszawski popularno-naukowy na rok zwyczajny 1858*. Warszawa. 1856, 31–34.
- POPIEL P., *Bracia Lubieńscy*. Czas, nr 268. 1885, 164.
- RADZISZEWSKI H., *Bank Polski*. Wyd. E. Wende, Warszawa. 1910.
- RADZISZEWSKI H., KINDELSKI J., *Piotr Steinkeller – dwie monografie*. Nakł. Czcieli Pamięci Steinkellera, Warszawa. 1906.
- SKRZYNECKI A., *Z dziejów górnictwa (Olkusz – Bolesław – Dąbrowa)*. Wędrowiec, 1896, nr 49, 441–443; nr 50, 496–463; nr 51, 490–492.
- STANKIEWICZ S., *O wyparowywaniu cynku z rud*. Prz. Techn. 1903, nr 29, 447–449; nr 31, 473–476; nr 33, 502–504; nr 35, 525–527.

***CADMIA FOSSILIS* – LIFE AND WORK OF PIOTR STEINKELLER,  
POLISH “KING” OF ZINC**

Piotr Antoni Steinkeller (1799–1854) was a distinguished entrepreneur, a banker and above all a promoter of industry in the Kingdom of Poland. Thanks to his great gift of persuading other people to his views, Steinkeller developed projects that seemed impossible to accomplish. Acquired loans enabled him to start a business activity in mining and calamine smelting that lasted for many years. Steinkeller began production of zinc in „Józefina” smelter in Niedzieliska (1822). Then he developed the zinc production in „Joanna” (1823) and „Pod Będzinem” (1827 r.) smelters. These actions took place only a few years after the epoch-making invention by Johann Ruberg (1798). His, so-called “Silesian”, method revolutionised zinc smelting and enabled its production on a large scale thanks to adoption of horizontal muffle furnaces. Steinkeller, running other business activities (salt trade, machinery and equipment manufacturing, railways construction), became the administrator of zinc smelting in the Kingdom of Poland for a period of twenty years after signing an agreement with the Bank of Poland in 1836. Aiming to monopolize zinc trade in Europe, he launched two zinc metal rolling mills (Paris and London). Steinkeller invested also huge amounts of money to drain inactive mines in Olkusz, unfortunately he didn’t succeed. In 1853 Steinkeller was found an insolvent debtor and his property was finally taken over by the Bank of Poland.